

JADWIGA ŚRODULSKA-WIELGUS

Institut Architektury Krajobrazu
Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki

SZLAKI TURYSTYKI KULTUROWEJ JAKO SPOSOBY OCHRONY I UDOSTĘPNIANIA KRAJOBRAZU

Streszczenie. Szlaki turystyki kulturowej to trasy w przestrzeni turystycznej (nie zawsze oznakowane), prowadzące do najbardziej atrakcyjnych miejsc i obiektów, wytyczone z zachowaniem wielu przepisów, m.in. bezpieczeństwa i ochrony wartości. Głównymi kryteriami różniącymi rodzaje szlaków są: kryterium środka transportu, kryterium tematyczne, kryterium zasięgu. Tworzenie szlaków jest udostępnieniem przestrzeni, której fizjonomię stanowi krajobraz. Nie tylko przyczynia się do powstawania zmian, lecz także chroni przed zmianami niepożądanymi. Stanowi więc element ochrony wartości, których zachowanie jest warunkiem utrzymania atrakcyjności szlaków. Ochrona ta obejmuje aspekty, oddziałujące bezpośrednio na jakość krajobrazu. Są to aspekty ekonomiczne, kulturowe-społeczne, polityczne, gospodarcze, edukacyjne. Przestrzeń jest nasycona dziedzictwem lokalnym, rozumianym jako zachowanie symboli, zwyczajów, kuchni, kultywowanie zdarzeń, które są charakterystyczne dla regionu. Wszystkie te elementy są źródłem tożsamości regionu. Potrzeba wówczas ochrony realizowanej poprzez zachowanie równowagi pomiędzy odrębnością a włączeniem własnego dziedzictwa do komercyjnego obiegu kultury.

Słowa kluczowe: ochrona krajobrazu, szlaki turystyki kulturowej

Wstęp

Turystyka, jako jedna z ważnych gałęzi przemysłu, ma ogromny wpływ na jakość i standard udostępnianego krajobrazu. Turystyka jest przekazem kultury (PRZECLAWSKI 1973, 1997) i może być zarówno czynnikiem destrukcyjnym dla krajobrazu, jak i czynnikiem wspierającym jego prawidłowe kształtowanie i ochronę.

Szlaki turystyki kulturowej jako pasmowy system kształtowania przestrzeni turystycznej

Szlaki turystyki kulturowej to trasy w przestrzeni turystycznej (nie zawsze oznakowane), prowadzące do najbardziej atrakcyjnych miejsc i obiektów, wytyczone z zachowaniem wielu przepisów, m.in. bezpieczeństwa i ochrony wartości.

Tworzenie szlaków kulturowych w Europie rozpoczęło się z inicjatywy Rady Europy. Powstała wówczas Rada Programowa Europejskich Szlaków Kulturowych, która zaproponowała koncepcję 10 szlaków. O tworzeniu tych szlaków zdecydowały następujące cele:

- przybliżanie, uświadamianie wspólnych korzeni i wielowiekowej tożsamości,
- chronienie i zachowywanie kulturowego dziedzictwa,
- podkreślenie prawa każdego państwa, narodu i społeczności do indywidualizmu,
- kultywowanie tolerancji i solidarności wśród społeczności lokalnych (ORZECHOWSKA-KOWALSKA 2002).

Instytut Szlaków Kulturowych w Brukseli, powołany w 1997 roku, wyróżnił trzy obszary, stanowiące osnowę szlaków kulturowych:

- 1) ludzie – to postacie historyczne, których życie, postawy i osiągnięcia mają wpływ na zrozumienie i właściwą interpretację złożoności i różnorodności kultury,
- 2) migracje – to zarejestrowanie i zrozumienie przyczyn oraz skutków, wymuszonych i dobrowolnych, ruchów populacji oraz ich znaczenie dla przemian tożsamości regionów,
- 3) główne osiągnięcia cywilizacyjne – to wskazanie procesów, które ukształtowały cywilizację europejską, jej różnorodność tradycji lokalnych i kultur.

Cele, które miały być realizowane poprzez szlaki kulturowe, to:

- odkrywanie kultury poprzez podróżowanie,
- indywidualny rozwój wrażliwości,
- poszerzenie wiedzy szkolnej.

Generalną zasadą jest łączenie wspólnym szlakiem wielu państw czy regionów, organizowanie go wokół wybranego aspektu historycznego, artystycznego czy społecznego. Przebieg szlaku może być zgodny z przebiegiem istniejącego szlaku geograficznego.

Początkiem pracy nad wytyczaniem szlaku turystyki kulturowej jest odnalezienie idei, wokół której powstaje szlak. Następnym krokiem jest stworzenie dokumentacji i oprawy szlaku, a także uatrakcyjnienie form przekazu informacji turystom.

Tworzenie szlaków turystyki kulturowej ma wpływ na wszystkie dziedziny życia – od planowania przestrzennego do aktywizacji gospodarczej społeczności.

Głównymi kryteriami rozróżniającymi rodzaje szlaków są:

- 1) kryterium środka transportu, wydzielające szlaki: samochodowe, rowerowe, kajakowe, kolejowe itp.,
- 2) kryterium tematyczne, wydzielające szlaki: historyczne, etnograficzne, handlowe, zabytków architektury, biograficzne, przyrodnicze,
- 3) kryterium zasięgu, wydzielające szlaki: regionalne, krajowe, międzynarodowe.

Szlaki turystyki kulturowej jako narzędzie ochrony i udostępniania krajobrazu

Udostępnianie krajobrazu

Turystyka polega na wywoływaniu przeżyć, różniących się od doświadczeń życia codziennego (FRYDRYCZAK 2007). Część z tych doświadczeń polega na oglądaniu lub widzeniu zespołu różnych krajobrazów naturalnych oraz miejskich, które są nadzwyczajne (URRY 2007). Jest to ważne, gdyż zaobserwowano tendencję „przewagi widzenia nad słyszeniem” (ADORNO 1994). Definiując pojęcie krajobrazu kulturowego zwrócono uwagę na postrzeganie otoczenia za „pośrednictwem obrazów”, a więc konsumpcji wizualnej. Znajduje to odzwierciedlenie w zmianie roli fotografii w turystyce. Fotografia przestała być świadectwem przeżyć, odbycia podróży, natomiast podróż stała się strategią gromadzenia zdjęć z równoczesną rezygnacją z części przeżyć (SONTAG 1984). Fotografia zmieniła sposób patrzenia, przeżywania i rejestrowania, a także rozumienia rzeczywistości. Zmieniła tym samym krajobraz postrzegany. Podróżujący poszukują opublikowanych zdjęć, komponowanych ujęć krajobrazu. Powinni je znaleźć w rzeczywistości, dlatego następuje zjawisko scenografizacji przestrzeni, dostosowywania jej do utrwalonych ikon. Fotografia, dotąd bierny sposób zapisu przestrzeni, staje się aktywnym czynnikiem jej kształtowania. Przestrzeń staje się towarem, atrakcją turystyczną, podlegającą prawom przemysłu turystycznego (FRYDRYCZAK 2007).

Atrakcja turystyczna według MAC CANNELLA (2002) to powiązanie trzech elementów: turysta-widok-oznacznik. Można więc powiedzieć, że krajobraz nieodkryty (nieopisany, niemianowany) jest jak list – napisany, lecz nieprzeczytany (FRYDRYCZAK 2007). Oznacznik może występować jako system informacji, który odpowiada potrzebom różnych grup użytkowników szlaku. Użytkowników można podzielić nie tylko ze względu na wiek, długość pobytu, lecz także wykształcenie i zainteresowania. Ostatnie wymienione kryteria mają większe znaczenie, gdyż osobom zainteresowanym potrzebny jest impuls do podjęcia wędrówki szlakiem i prowadzenia własnych badania nad tematem.

W tym rozumieniu dopiero krajobraz ujęty w ramy, wyeksponowany stanowi atrakcję turystyczną. Ramowanie widoku i jego wytłumaczenie, opisanie, podkreślenie poprzez oświetlenie nocą, to pierwszy etap sakralizacji widoku. Etapem drugim jest mechaniczna reprodukcja i instytucjonalizowanie widoku, gdy rola decydowania o jego atrakcyjności przypada instytucjom, a widok staje się produktem reklamowanym w folderach. Następnie krąg zamyka się – turysta poinformowany o atrakcyjnych widokach za pomocą folderów – poszukuje ich w rzeczywistości. Powinien je znaleźć – albowiem nie ma nic gorszego dla opinii o atrakcji turystycznej – niż zawiedziony turysta. A więc utrwalanie, podkreślanie, pielęgnowanie widoków – to pozytywny wpływ tworzenia szlaków turystyki kulturowej, przekładający się na utrzymanie ładu i harmonii krajobrazu. Generuje zmiany, lecz także chroni przed zmianami niepożądanymi; jest więc elementem ochrony wartości, których zachowanie jest warunkiem utrzymania atrakcyjności szlaków.

Ochrona krajobrazu

Ochrona krajobrazu obejmuje aspekty oddziałujące bezpośrednio na jego jakość. Należą do nich:

1. Aspekt krajobrazowy. Krajobraz który jest produktem turystycznym musi zachować swoją tożsamość, pomimo komercjalizacji. Przesycenie ilością turystów nie tylko prowadzi do dyskomfortu, lecz także do dewastacji obiektów i krajobrazów historycznych (KOSIŃSKI 2004).
2. Aspekt ekonomiczny. Przestrzeń, przez którą przechodzi szlak, podlega prawom gospodarki rynkowej. Powinny być one wykorzystane do promowania charakteru i specyfiki danego terenu, jego wartości przyrodniczych i kulturowych, uzasadniających przeprowadzenie szlaku (ASHWORTH 1997).
3. Aspekt kulturowo-społeczny. Przestrzeń jest nasycona dziedzictwem lokalnym, rozumianym jako zachowanie symboli, zwyczajów, kuchni, kultywowanie zdarzeń, które są charakterystyczne dla regionu, np. kośby, watry, skubanie pierza itp. Wszystkie te elementy są źródłem tożsamości regionu. Ochrona przejawia się poprzez zachowanie równowagi pomiędzy odrębnością a włączeniem własnego dziedzictwa do komercyjnego obiegu kultury.
4. Aspekt polityczny. Dziedzictwo kulturowe jest elementem tworzenia się społeczności, przekazywaniem treści politycznych, zarówno konstruktywnych, jak i destruktywnych. Ochrona w tym aspekcie powinna wspierać pozytywne doświadczenia, kształtując świadomość, sprzyjającą integracji oraz znoszeniu uprzedzeń.
5. Aspekt gospodarczy. Dziedzictwo kulturowe to także potencjał gospodarczy. Turystyka kulturowa wspiera usługi, drobny handel, rolnictwo. Do pobudzenia gospodarki jest potrzebna ochrona rozumiana nowoczesnie, jako dobra jakość i ochrona marki, właściwy marketing i odpowiednia, z punktu widzenia ekonomii, eksploatacja dóbr, oferowanych w ramach szlaku.
6. Aspekt edukacyjny. Edukacja umiejętnie wykorzystująca dobra oferowane przez szlak jest inwestycją w przyszłość i jedną z najistotniejszych gwarancji ochrony przestrzeni, w której ten szlak się znajduje. Oddziałuje zarówno wewnętrznie (na gospodarzy szlaku i ich następców), jak i zewnętrznie – poprzez tworzenie rodzaju kontroli ich poczynań przez środowiska opiniotwórcze, które miały okazję zetknąć się ze szlakiem.
7. Aspekt kontynuacyjny. Każdy odbiorca wartości oferowanych przez szlak świadomie lub nieświadomie stanowi jego integralną część. Jest to nieprzerwany proces doskonalenia szlaku, jako zjawiska kulturowego. Szlak, reprezentujący dziedzictwo kulturowe i przyrodnicze zawarte w przestrzeni, nie jest więc sumą obiektów ani doznań, lecz ich synergiczną multiplikacją. Ochrona polega na zrozumieniu i popieraniu tego zjawiska.

Planowanie szlaków musi mieć charakter zintegrowany. Planowanie dziedzictwa jest instrumentem służącym zrównoważonemu zagospodarowaniu turystycznemu i zarządzaniu regionami zgodnymi z zasadami zrównoważonej turystyki (Agenda... 1996).

Wnioski

Atrakcyjność szlaków opiera się na elastycznej i otwartej formule, którą można najkrócej scharakteryzować cytatem: „...szlaki stanowią ogólnoeuropejską otwartą przestrzeń, w której możliwe jest poszukiwanie nowych rozwiązań, idei, funkcji” (The Council... 1991). Idea szlaków dziedzictwa kulturowego jest poszukiwaniem jedności i wspólnoty, bazując na różnorodności i bogactwie kulturowym Europy.

Szlaki turystyki kulturowej oferują turystom dużą różnorodność tematyczną, umożliwiającą turystę wybór trasy, dokonywanie własnych odkryć, kontakty z ludźmi. Jest to nowoczesna formuła promocji krajobrazu, zarówno naturalnego, jak i kulturowego. Przyznanie narodowym zabytkom miano spuścizny kultury europejskiej, jest nobilitacją wpływającą na promocję obiektu, regionu, a także patriotyzmu lokalnego (ORZECZOWSKA-KOWALSKA 2002). Stając się dobrem wspólnym, podlega nie tylko ochronie jako struktura, lecz także jest chronione przed zapomnieniem.

Można zaryzykować stwierdzenie, iż obok ustawowych form ochrony krajobrazu (parki narodowe, krajobrazowe, kulturowe) i utrwalenia warunków ich ochrony w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego – pojawia się niespodziewanie jeszcze jedna, aktywna forma ochrony jego wartości – poprzez objęcie szlakiem turystyki kulturowej. *Noblesse oblige...*

Literatura

- Agenda 21. 1993. Szczyt ziemi. Dokumenty z Rio de Janeiro, 3-14 czerwca 1992. Wyd. IOŚ, Warszawa.
- ADORNO T.W., 1994. Teoria estetyczna. PWN, Warszawa.
- ASHWORTH G.J., 1997. Planowanie dziedzictwa. W: Miasto historyczne – potencjał dziedzictwa. Międzynarodowe Centrum Kultury.
- FRYDRYZCZAK B., 2007. Okiem turysty: pojęcie krajobrazu turystycznego. W: Turystyka i podróżowanie w aksjologicznej perspektywie. Red. M. Kazimierzczak. Akademia Wychowania Fizycznego, Poznań: 103-107.
- KOSIŃSKI W., 2004. Turystyka kulturowa, krajobraz kulturowy, kultura międzyludzka. Fol. Turist. 15: 5-24.
- MAC CANNELL D., 2002. Turysta. Nowa teoria klasy próżniaczej. Muza S.A., Warszawskie Wydawnictwo Literackie, Warszawa.
- ORZECZOWSKA-KOWALSKA K., 2002. Europejskie szlaki kultury Wikingów. Probl. Turyst. 3-4: 53-63.
- PRZECLAWSKI K., 1973. Turystyka a wychowanie. Nasza Księgarnia, Warszawa.
- PRZECLAWSKI K., 1997. Turystyka a kultura na przełomie XX i XXI wieku. W: Kulturowe aspekty turystyki i gospodarki turystycznej. Materiały poseminaryjne. Polskie Stowarzyszenie Turystyki: 9-13.
- SONTAG S., 1984. O fotografii. Wyd. słowo/obraz terytoria, Gdańsk.
- The Council of Europe and cultural heritage 1954-2000: intergovernmental work: basis texts. 2001. Council of Europe Publishing Strasbourg.
- URRY J., 2007. Spojrzenie turysty. Wyd. Nauk. PWN, Warszawa.

CULTURAL ROUTES AS A WAY TO PROTECT AND MAKE THE LANDSCAPE AVAILABLE

Summary. Cultural routes are not restricted only to launching cultural or tourist product, but are founded on a process of cultural co-operation which answers the functions: protection of the cultural values of Europe, the function of dynamic observatory that enables exchange of information and experience, and experimental function, which makes it possible to emphasize new programs of cooperation between different and complementary fields of research, new forms of encounters between young Europeans: valorization of lesser known heritage. The cultural routes of European impact were considered as: transnational (several countries concerned), trans-regional (transborder or not) and regional (routes located on the ground of one region only, but whose historical, artistic and social interest exceeds the borders of that region or of the state concerned).

Key words: cultural routes, tourist product

Adres do korespondencji – Corresponding address:

Jadwiga Środulska-Wielgus, Instytut Architektury Krajobrazu, Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki, ul. Warszawska 24, 31-155 Kraków, Poland, e-mail: Jadwigawielgus@wp.pl

Zaakceptowano do druku – Accepted for print:

4.12.2008

Do cytowania – For citation:

Środulska-Wielgus J., 2009. Szlaki turystyki kulturowej jako sposoby ochrony i udostępniania krajobrazu. Nauka Przyr. Technol. 3, 1, #52.